

РОЗДІЛ 10 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.72>
УДК 341.24

ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ХЕРША ЛАУТЕРПАХТА

Гутник В.В.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Яворський Я.Т.,
*кандидат юридичних наук,
прокурор відділу Львівської обласної прокуратури*

Гутник В. В., Яворський Я. Т. Право міжнародних договорів у наукових працях Херша Лаутерпахта.

У статті досліджується доктринальний внесок професора Херша Лаутерпахта у розвиток права міжнародних договорів. На підставі аналізу наукового доробку Херша Лаутерпахта у сфері права міжнародних договорів встановлено його вагомий внесок у розвиток та розуміння концепцій кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права, принципів тлумачення, а також співвідношення принципу ефективності тлумачення та намірів сторін договору.

Акцентується увага, що на цілком вірну думку Х. Лаутерпахта, кодифікація міжнародного права є необхідною для міжнародної спільноти у цілому, відтак, вона повинна здійснюватися в рамках діяльності ООН та бути спрямована на загальне прийняття її з боку держав. Відтак, усім державам повинні бути надані рівні можливості брати участь у роботі щодо кодифікації та приєднуватися до її результатів.

Серед принципів тлумачення міжнародних договорів, Х. Лаутерпахт виділяє принцип добросовісності. Цю норму науковець розглядає як один із загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями у питанні тлумачення.

Обґрунтовано доктринальні погляди Х. Лаутерпахта щодо співвідношення принципу ефективності тлумачення та намірів сторін договору. Науковець зауважував, що намір сторін має бути першорядним фактором у тлумаченні договорів. На думку Х.Лаутерпахта, при тлумаченні договорів, будь-які міркування (ефективності чи не ефективності), які мають тенденцію перетворити визначені наміри сторін у фактор другорядного значення, є несумісними для справжньої мети тлумачення. Власне, застосовуючи принцип ефективності, суд не замінює наміри сторін і не замінює його стороннім для нього фактором. Професор Х.Лаутерпахт досліджуючи співвідношення принципу ефективності та спільного наміру договірних сторін піднімає одну з найбільш суперечливих проблем юриспруденції – сутність і межі судової функції. На його думку, ця функція значною мірою полягає в тлумаченні норм права, незалежно від того, у якому джерелі вона викладена. У міжнародній сфері проблема ускладнюється існуванням цілої низки факторів, таких як відсутність спільного наміру сторін, що безпосередньо стосуються самого предмету спору; міжнародні договори або окремі їх положення часто є політичним замінником, а не юридичним вираженням угоди сторін.

Ключові слова: Лаутерпахт, доктрина, міжнародний договір, тлумачення договорів, міжнародне право.

Gutnyk V. V., Yavorsky Y. T. The law of international treaties in the scientific works of Hersch Lauterpacht.

The article examines the doctrinal contribution of Professor Hersch Lauterpacht to the development of International Treaty Law. Based on the analysis of Hersch Lauterpacht's scientific work in the field of international treaty law, his contribution to the development of concepts of codification and progressive development of international law, principles of interpretation, and the relationship between the principle of effective interpretation and intentions of the parties to treaty.

It is emphasized that, according to Lauterpacht, the codification of international law is necessary for the international community as a whole, so it should be carried out within the UN and aimed at its general acceptance by states. Therefore, all states should be given equal opportunities to participate in and join the work on codification.

It is pointed up that among the principles of interpretation of international treaties, the main of them, H. Lauterpacht singles out the principle of good faith. The scholar considers this norm as one of the general principles of law recognized by civilized states in the matter of interpretation.

Particular attention is paid to the doctrinal views of H. Lauterpacht on the relationship between the principle of effective interpretation and the intentions of the parties to the agreement. The researcher has noted that the intention of the parties should be a primary factor in the interpretation of agreements. According to H. Lauterpacht, in the interpretation of treaties, any considerations – effectiveness or inefficiency – which tend to turn certain intentions of the parties into a factor of secondary importance, are incompatible with the true purpose of interpretation. In fact, applying the principle of efficiency, the court does not replace the intentions of the parties and does not replace it with a third factor. Professor H. Lauterpacht, exploring the relationship between the principle of efficiency and the common intention of the treaty parties raises one of the most controversial and elusive issues of jurisprudence – the nature and limits of the judicial function. In his view, this function is largely to interpret the rule of law, regardless of the source in which it is set out. In the international sphere, the problem is complicated by the existence of a number of factors, such as the lack of common intention of the parties directly related to the subject matter of the dispute; international treaties or individual provisions are often a political substitute rather than a legal expression of the agreement of the parties.

Key words: Lauterpacht, doctrine, international treaty, interpretation of treaties, international law.

Постановка проблеми. Херш Лаутерпахт є відомим юристом-міжнародником ХХ століття, який є вихідцем з українських земель (народився 16 серпня 1897 року у місті Жовква, нині Львівська область), здобував юридичну освіту у Львівському університеті. Найбільш відомі його праці стосувалися прав людини [1], функції права у міжнародних відносинах [2], міжнародно-правового визнання [3; 4; 5], міжнародних договорів [6; 7], міжнародного кримінального та гуманітарного права [8; 9; 10; 11].

Безумовно, кожна наукова праця проф. Х. Лаутерпахта заслуговує окремої уваги, однак найбільшого авторитету у міжнародно-правовій науці йому принесли дослідження, які стосувалися прав людини [12]. Разом з тим, наукові розробки Х.Лаутерпахта у сфері права міжнародних договорів [13] є також досить ґрунтовними; і не менш знаковими, позаяк не втрачають свою актуальність й у наші дні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародно-правовій науці дослідження внеску Х.Лаутерпахта у розвиток міжнародного права зазвичай обмежується його концепціями захисту прав людини. Однією з небагатьох спроб фундаментальних досліджень міжнародно-правової спадщини Х.Лаутерпахта є спецвипуск Європейського журналу міжнародного права у 1997 році [14]. Тим не менше, його доктринальні підходи у сфері права договорів досі малодосліджені та залишаються поза предметною увагою науковців.

Метою цієї статті є дослідження міжнародно-правових поглядів професора Херша Лаутерпахта у сфері права міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. Х.Лаутерпахт чудово усвідомлював, що розвиток нової післявоєнної системи міжнародного права в рамках діяльності ООН є можливим тільки внаслідок його кодифікації, шляхом створення нового масиву міжнародних договорів. Власне, окреме його дослідження «Codification and Development of International Law», яке було опубліковане у Американському журналі міжнародного права у 1955 році, присвячене власне аналізу й оцінці досягнень і перспектив кодифікації міжнародного права в рамках Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у світлі досвіду перших п'яти років діяльності Комісії міжнародного права, перше засідання якої відбулося у 1949 році [13].

Професор Херше Лаутерпахт сформував досить важливі висновки щодо особливостей кодифікації міжнародного права. Зокрема, він підкреслював, що кодифікація міжнародного права є необхідною для міжнародної спільноти у цілому, і відповідно вона повинна здійснюватися в рамках діяльності ООН та бути спрямована на загальне прийняття її з боку держав. Відтак, усім державам повинні бути надані рівні можливості брати участь у роботі щодо кодифікації та приєднуватися до її результатів [13, с. 38]. Проте, на думку науковця, це не може означати, що ефективність кодифікації слід оцінювати за ступенем загальності її прийняття або – зміст має вирішально впливати будь-яке бажання наблизити універсальність. З цієї точки зору, доки не створено міжнародного законодавчого органу, здатного нав'язати всім членам міжнародного співтовариства норми права, сформульовані більшістю держав після належного врахування національних і міжнародних інтересів, обсяг кодифікації в міжнародній сфері повинен відрізнитися від внутрішньодержавної. Як правило, стверджує Х.Лаутерпахт, загального визнання результатів кодифікації у міжнародному праві можна досягти лише з ризиком зробити його номінальним і регресивним [13, с. 38]. Особливо це стосується періодів, коли політичний розкол у світі між окремими групами держав роблять нездійсненними більшість спроб досягти загальноузгодженого формування чи розвитку норм права. Міжнародне право, кодифіковане чи ні, передбачає, по суті, обмеження суверенітету держав, відносини яких воно регулює. У природі речей, на думку професора, є те, що держави, які безкомпромисно підтримують свій суверенітет, не можуть прихильно сприймати спроби ефективної кодифікації [13, с. 38].

Серед наукових досліджень права міжнародних договорів, проф. Х.Лаутерпахтом окремо виділяються ті, що пов'язані з тлумаченням міжнародних договорів. Автор підкреслює, що головним принципом тлумачення договорів виступає принцип добросовісного тлумачення. Цю норму науковець розглядає як один із загальних принципів права, визнаних цивілізованими державами у питанні тлумачення [7, с. 56]. Також у контексті тлумачення міжнародних договорів міжнародними судами, сер Херш Лаутерпахт зауважував, що міжнародна юриспруденція і, особливо Постійний суд міжнародного правосуддя та його правонаступник — Міжнародний суд ООН, постійно діяли на основі принципу ефективності як основного канону тлумачення. Це зробив Суд практично в усіх сферах своєї діяльності: даючи, «ліберальне» тлумачення положень, що надають йому юрисдикцію; майже завжди висловлюючись на користь тлумачення, що розширює компетенцію міжнародних інституцій; і в тлумаченні, без винятку, договорів щодо меншин та подібних зобов'язань у спосіб, розрахований на підвищення їх ефективності та обмеження, *pro tanto*, свободи держав, пов'язаних відповідними положеннями [7, с. 68].

Професор Х.Лаутерпахт піднімає одне з найважливіших питань, які виникають у процесі тлумачення, а зокрема: питання співвідношення принципу ефективності тлумачення та намірів сторін договору. Так, якщо намір сторін полягав у тому, що договір не повинен бути повністю ефективним (якщо договірні сторони планували, що його положення мають бути обмежені за обсягом та дією), то чи може міжнародний трибунал підвищити ефективність договору? На думку відомого професора, зіткнувшись з потребою тлумачення, якщо таке буде прийняте, зведе сам договір до абсурду або порожньої форми, а трибунал повинен зробити все можливе, щоб запобігти настанню такого результату. Водночас при тлумаченні, рідко є вибір між вимогою повного зриву очевидної мети договору та наданням йому повної міри ефективності без урахування намірів сторін. Так само, як в іншій сфері, вибір зазвичай, відбувається не між простими альтернативами буквального тлумачення чи тлумачення, що веде до абсурду, а між двома протилежними твердженнями, жодне з яких не є абсурдним, так і в цьому питанні вибір є не між повною ефективністю та повним нівелюванням мети договору [7, с. 70]. Рішення, зазвичай знаходиться між вищим і нижчим ступенем ефективності. Якщо сторони прийняли рішення щодо останнього, чи це в межах компетенції суду, посилаючись на сентенції «ліберального» тлумачення або *ut res magis valeat quam pereat* – для досягнення першого? [7, с. 70]. По суті, сер Херш Лаутерпахт порушує питання чи допустимо розширено тлумачити зміст договору, самостійно підвищуючи ефективність договору, коли це не зробили самі договірні сторони?

В контексті можливого підвищення ефективності договору, проф. Х. Лаутерпахт аналізує питання принципу ефективності та обов'язковості рекомендацій. Хоча на перший погляд рекомендації у силу своєї правової природи не носять обов'язкового характеру, однак *de facto* вони можуть бути обов'язковими. Зокрема, наводиться приклад, що повноваження Ради Безпеки відповідно до розділу VI (Мирне вирішення спорів) Статуту Організації Об'єднаних Націй здійснюються майже виключно на основі рекомендацій. Той факт, що ці рекомендації не є обов'язковими, безсумнівно, розраховано на зни-

ження ефективності дій Ради Безпеки. Але все це не позбавляє, на думку Х.Лаутерпахта, усієї їхньої ефективності, адже вони несуть значну моральну і політичну цінність, відтак, можуть мати юридичну силу по відношенню до органів ООН; якщо їх знехтувати, вони можуть стати потужним фактором у прийнятті рішення Ради Безпеки перейти до примусових заходів відповідно до розділу VII (Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії) Статуту ООН [7, с. 71].

Принцип ефективності у тлумаченні міжнародних договорів Х. Лаутерпахт розглядає й крізь призму забезпечення ефективності міжнародних організацій. Консультативний висновок Міжнародного Суду 1949 року у справі про відшкодування шкоди, завданої на службі в ООН, зокрема в частині, що стосується права ООН пред'являти міжнародний позов щодо шкоди, завданої його агентам, покладалася, головним чином, на принцип ефективності. Висновок Суду значною мірою ґрунтувався на думці, що необхідно повністю врахувати цілі статті 100 Статуту ООН, оскільки він має на меті захистити міжнародний і незалежний характер функцій і статусу посадових осіб ООН. Проте, на думку Х.Лаутерпахта, не можна вірогідно стверджувати, що право ООН пред'являти претензії щодо збитків, завданих її посадовим особам, є істотно необхідним для виконання мети статті 100 Статуту – хоча не повинно й бути сумніву, що право такого характеру є вигідним для досягнення цієї мети. Втім, на думку юриста, якби висновок більшості Суду з цього приводу суперечив принципу, що більш міцно закріплений в міжнародному праві та заслуговує більшої поваги, ніж правило національності позовів, він став би більш помітним, ніж це було питання, чи може функція тлумачення законно спрямована на вилучення всіх можливих елементів ефективності з міжнародних документів. На думку проф. Х. Лаутерпахта, можна стверджувати, що після того, як Суд ухвалив позитивне рішення у питанні міжнародної правосуб'єктності ООН, його право пред'явити міжнародний позов від імені його посадових осіб випливало б з факту його міжнародної правосуб'єктності без необхідності покладатися на бажання зробити Статут ефективним [7, с. 72]. Міжнародна правосуб'єктність передбачає право подавати позови в міжнародній сфері – це опосередковане нагадування про необхідність перегляду статті 34 Статуту Міжнародного Суду, який у її нинішньому формулюванні унеможливорює для ООН судовий позов проти держави навіть за згоди цієї держави [7, с. 72].

Разом з тим, на думку Х.Лаутерпахта, при тлумаченні договорів, будь-які міркування (ефективності чи не ефективності), які мають тенденцію перетворити визначені наміри сторін у фактор другорядного значення, є несумісними для справжньої мети тлумачення. Власне, застосовуючи принцип ефективності, суд не замінює наміри сторін і не замінює стороннім для нього фактором, особливо якщо взяти до уваги те, що цей принцип застосовний лише тоді, коли намір сторін є сумнівний [7, с. 73]. Залишається також відкритим питання, чи принцип ефективності має пріоритет над іншими принципами тлумачення. Більше того, на думку досліджуваного науковця, марно робити вигляд, що ця конкретна презумпція — презумпція ефективності — незмінно впливає з позиції, яку, зазвичай, дотримуються держави, які укладають договори. Учасники договорів часто бажають, щоб їхні зобов'язання зайшли до певної межі, але не далі. Вони або деякі з них хочуть, щоб договір був лише частково ефективним; вони використовують мову, яка, на їхню думку, адекватно виражає їхню рішучість не поступатися договору в повній мірі реалізації всіх його властивих і потенційних цілей [7, с. 76]. З іншого боку, при тлумаченні договорів видається правильним виходити з точки зору, що, використовуючи можливість укладати договори, уряди мають намір переслідувати мету, що відповідно до вимоги добросовісності, договори повинні вважатися такими, що мають виконуватися. Якщо сторони – або сторона – зловживають цією метою, знижуючи її до рівня, розрахованого на обман один одного або на введення інших в оману, вони не можуть виключити випадковість, що суддя надасть словам значення, яке зазвичай асоціюється з ними. Х.Лаутерпахт підкреслює, що за таких умов, ніщо, окрім відвертих формулювань, не зменшить частоту цього ризику [7, с. 76].

Наступний аспект міжнародних договорів проф. Х.Лаутерпахт розглядає вже під кутом зору тлумачення договорів за відсутності спільного наміру договірних сторін.

Х.Лаутерпахт неодноразово зауважував, що намір сторін має бути першорядним фактором у тлумаченні договорів [6, с. 591; 7, с. 76]. Застосування принципу ефективності без врахування наміру сторін означає констатувати, що намір не має значення. Робити це без обережності у свою чергу, на думку професора, означало б вводити в роботу тлумачення елемент широкого та неконтрольованого розсуду, що не відповідає законному здійсненню судової функції. У той же час повинні передбачатися ситуації, в яких міжнародний трибунал, на який покладений обов'язок тлумачити спірне положення договору, не може зробити це, посилаючись на загальні наміри сторін з тієї причини, що стосовно конкретного

положення такого загального наміру немає. Договір, після його підписання та ратифікації є більше, ніж виразом намірів сторін; він є частиною міжнародного права і має тлумачитися на загальному тлі його норм і принципів. Крім того, дієвий спільний намір сторін, як підкреслював Х. Лаутерпахт, може бути відсутнім за таких випадків: 1) спільного наміру може не бути через те, що сторони, хоча і використовували ідентичні слова, не мали наміру досягнення однакового результату; 2) можливі випадки, що різні значення, які надають одному й тому самому виразу сторонами у спорі, пов'язані не з випадковістю, а з навмисним задумом однієї або кількох сторін, які прагнуть отримати вигоду від двозначності, що оточує вираз або положення, які їй вдалося включити – або допустити, яку сторона дозволила – до договору, без усвідомлення іншою стороною про підготовлену таким чином пастку або не чекаючи на неї; 3) відсутність дієвого спільного наміру може бути пов'язано з обставиною, що, не в змозі досягти узгодженого рішення, – у разі наявності зобов'язального висловлювання та залишення розбіжностей у поглядах вирішувати у майбутньому за домовленістю чи іншим способом; 4) загальний намір сторін забезпечує ефективну основу для тлумачення договору в цілому, але він не дає підказки щодо вирішення будь-якої конкретної проблеми чи є труднощі, які, очевидно, не спали їм на думку, при укладенні договору; 5) існує відсутність дієвого спільного наміру, коли два або більше положень одного договору є взаємно неузгодженими [7, с. 76-80].

Власне професор Х.Лаутерпахт досліджуючи співвідношення принципу ефективності та спільного наміру договірних сторін піднімає одну з найбільш суперечливих і невловимих проблем юриспруденції – сутність і межі судової функції. Ця функція значною мірою полягає в тлумаченні норм права, незалежно від того, у якому джерелі вона викладена. У міжнародній сфері проблема ускладнюється існуванням цілої низки факторів, таких як відсутність, з тих чи інших причин, спільного наміру сторін, що безпосередньо стосуються самого предмету спору. Вбачається, що головна причина цього полягає в тому, що міжнародні договори або окремі їх положення часто є політичним заміном, а не юридичним вираженням угоди сторін. На відміну від правила обмежувального тлумачення міжнародних зобов'язань, принцип ефективності є загальним принципом права і переконливою вимогою добросовісності. Воно знаходить широку підтримку в практиці міжнародних трибуналів. З іншого боку, принцип ефективності, на думку юриста, є не більше, ніж вказівка на наміри сторін, які слід тлумачити добросовісно. Саме наміри авторів правової норми, про яку йдеться, міститься вона в угоді, договорі чи статуті є відправною точкою та метою будь-якого тлумачення. Обов'язок судді, підкреслює Х.Лаутерпахт, – вдатися до всіх доступних засобів, включаючи правила побудови, щоб виявити намір сторін; уникати використання правил тлумачення, як готової заміни активного та незалежного пошуку наміру; утримуватися від нехтування будь-якими можливими підказками, як би клопітким не було їх вивчення, що може виявити або зробити зрозумілим намір авторів правила, яке має бути інтерпретовано [7, с. 82-83].

Висновки. Аналіз міжнародно-правових поглядів проф. Х.Лаутерпахта щодо права міжнародних договорів дозволяє дійти висновку, що його концептуальні ідеї були і залишаються актуальними. Серед іншого, це пов'язано з тим, що, коли проводилися наукові дослідження Х.Лаутерпахтом окремих напрямів права міжнародних договорів, їх ефективності, проблем тлумачення тощо, з огляду на створення якісно нової, в призмі діяльності ООН, системи міжнародного права, виникла нагальна необхідність доктринального осмислення права міжнародних договорів. Хоча з часу від наукових розробок Х.Лаутерпахта до прийняття основних договорів у досліджуваній сфері – Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року минуло декілька десятиліть, його доктринальні напрацювання цілком підходять й для їх кращого розуміння й тлумачення, відтак, затребувані й у наш час.

Список використаних джерел:

1. Lauterpacht, H.. An International Bill of the Rights of Man. New York: Columbia University Press, 1945. 230 p.
2. Lauterpacht H. The Function of Law in the International Community. Oxford: Clarendon Press, 1933. 470 p.
3. Lauterpacht H. Recognition of Insurgents as a De Facto Government. *Modern Law Review*. 1939. Vol. 3. Issue 1. P. 1-20.
4. Lauterpacht H. Recognition of states in International law. *The Yale Law Journal*. 1944. Vol. 53. No. 3. P. 385-458.

5. Lauterpacht H. *Recognition in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 504 p.
6. Lauterpacht H. Some Observations on Preparatory Work in the Interpretation of Treaties. *Harvard Law Review*. 1935. Vol. 48. Issue 4. P. 549-591.
7. Lauterpacht H. Restrictive Interpretation and the Principle of Effectiveness in the Interpretation of Treaties. *British Year Book of International Law*. 1949. Vol. 26. P. 48-85.
8. Lauterpacht H. Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. Vol. 21. P. 58-95.
9. Lauterpacht H. Grotian Tradition in International Law. *British Year Book of International Law*. 1946. Vol. 23. P. 1-53.
10. Lauterpacht H. Limits of the Operation of the Law of War. *British Year Book of International Law*. 1953. Vol. 30, P. 206-243.
11. Lauterpacht H. Problem of the Revision of the Law of War. *British Year Book of International Law*. 1952. Vol. 29. P. 360-382.
12. Гутник В.В. Проблеми права війни в наукових працях Херша Лаутерпахта. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 54-59. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212101.54>
13. Lauterpacht, H. Codification and Development of International Law. *American Journal of International Law*. 1955. Vol. 49, Issue 1. P. 16-43.
14. The European Tradition in International Law : Hersch Lauterpacht. *European Journal of International Law*. 1997. VOL. 8, NO.2. P. 215-315. URL: <http://www.ejil.org/archive.php?issue=52> (дата звернення: 28.01.2022).